

עד מדינה בראי ההלכה

(מחבר: הרב ניר אביב, שו"ת הגלה נא ח"א סי' יד)

מי הוא "עד מדינה"?

א. הגדרתו של עד מדינה מפורטת תחת סעיף 54א(א) לפקודת הראיות התשל"א-1971, לפיה 'עד מדינה' המעיד מטעם התביעה, הוא מי שהיה שותף לאותה עבירה וזאת לאחר שהובטחה לו או ניתנה לו טובת הנאה. במילים אחרות, עד מדינה הוא אדם אשר היה שותף לאירוע פלילי ומגויס מטעם המשטרה והפרקליטות למסור עדות תמורת טובות הנאה כדוגמת: מענק כספי, ויתור על העמדתו לדין פלילי בגין חלקו בפרשה מעבר למדינה זרה והתחלת חיים חדשים בה, שינוי זהותו, המרה לסעיפי אישום פחות חמורים, הבטחת ניקוי שלישי, הבטחה להמלצת חנינה ועוד. גיוסם של עבריינים כעדי מדינה מהווה קלף חזק ביותר שיש לפרקליטות ולמשטרה בהקשר של איסוף ראיות לצורך הוכחת אירועים פליליים והרשעתם של המעורבים בו. (צוטט מתוך מאמר של עו"ד אסף דוק).

ב. על פי ההלכה עדות של עד מדינה היא פסולה מכמה סיבות:

1. הוא נוגע בעדות.
2. הוא פסול מצד עבריינות.
3. הוא עד יחיד.
4. מופעל עליו לחץ גדול המעמיד את אמינות דבריו בסימן שאלה.

וליתר פירוט:

1. עד המדינה מקבל תמורה והנאה עבור עדותו, כגון שלא יוגש נגדו כתב אישום, ולא יקבל שום עונש פלילי כגון מאסר או קנס ממוני, ועל כן הוא נוגע בעדותו וחוששים שמא הוא משקר. כך פסק השולחן ערוך (חושן משפט הל' עדות סימן לז סעיף א) "כל עדות שיש לאדם הנאה בה, פסול להעיד".

2. בדרך כלל מדובר באדם שעבר עבירות שהרי מוחקים לו אותן בתמורה לעדותו, והעבירות קשורות לגזילת ממון מסוגים שונים, והרי הוא פסול מחמת עבירה. יעוין בשולחן ערוך (שם סי' לד סעיף ז), שכתב: "גנב, וכן גזלן, פסולים לעדות מעת שגנב או גזל, ואף על פי שהחזירו, עד שיעשו תשובה". ואם מדובר במי שאינו שומר תורה ומצוות העובר עבירות לאוין שחייבים עליהן מלקות, הוא מוגדר "רשע", ורשע פסול להעיד, שנאמר (שמות כג, א) "אל תשת ירך עם רשע להיות עד חמס". וכך פסק השולחן ערוך (שם לה, ב): "איזהו רשע, כל שעבר עבירה שחייבים עליה מלקות; ואין צריך לומר אם חייבים עליה מיתת בית דין. לא שנא אם עבר לתיאבון, לא שנא אם עבר להכעיס".

3. כתוב בתורה (דברים יט, טו) "לא יקום עד אחד באיש לכל עוון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא על פי שני עדים או על פי שלושה עדים יקום דבר". וישנו איסור למי שיודע שהוא עד יחיד ללכת ולהעיד. וכך פסק הרמ"א בהלכות עדות (סימן כח סעיף א): "ועד אחד לא יעיד אלא בדבר ממון שמביא אחד לידי שבועה, או בדבר אסור ואפרושי מאיסורא; אבל אם כבר נעשה האיסור, לא יעיד, דאינו אלא כמוציא שם רע על חבירו". ובזמן הזה שאין משביעין ממילא אין תועלת אף לעניין השבועה.

4. על עד המדינה מופעל לחץ נפשי רב מצד המשטרה והפרקליטות כדי שיחתום, וכפי שכתב עו"ד אסף דוק (שם) המתמחה בתחום, עד המדינה "מצוי מטבעם של דברים בסיטואציה פולשנית ומבלבלת המעוררת אצלו רגשות פחד וחרדה אשר משפיעות בהכרח על שיקול דעתו ברגע העשוי להכריע את עתידו בכל רבדי החיים". ולכן, יש להתייחס בצורה ספקנית ביחס לאמינות העדות שלו.

בשו"ת מהרי"ק (סי' סח) דן לגבי יהודי שהודה על ידי יסורים שעשו לו ערכאות שיש לפלוני מעות אצל חבירו בפקדון, וביקשו להטיל שבועה על חבירו דהוה ליה כטענת ברי שהוגד לו מפי אחר, והמהרי"ק השיב כך:

"ואומר אני, שמה שאמר ר' אברהם המנהיג הנזכר בבית הסוהר והוא אסור בזיקים איך מסר הרבה מעות ממעות הר"ר שמואל הנזכר ביד ה"ה מה"ר אברהם וביד שאר קרוביו: והנה האנשים ההמה אשר נקבו בשמות מכחישים אותו ואומרים שלא היו דברים מעולם. דדבר פשוט הוא יותר מביעתא בכותחא שאין בדבריו ממש מכמה טעמים: דפשיטא דאפילו היה נחשב זה כעד אחד שאין עד אחד נאמן ואין קם אלא לשבועה, כל שכן וכל שכן כאשר גלוי וידוע שאמר זה מחמת יראת הנכרים אשר אסרוהו בזיקים והיו מגזמים אותו לעשות לו יסורין גדולים, פשיטא שאין בדבריו ממש ושום בית מיחוש לא לחייב ממון ולא לחייב שבועה ואפי' שבועת היסט וגם אין לחוש לדבריו כלל... ושכל מה שאמר לא אמר אלא להציל נפשו מיסורים שעשו לו, ושגזמו להוסיף לו כהנה וכהנה והנה דבר פשוט הוא... וגם כי יש אמתלא ניכרת וידוע לכל שלא אמר זה אלא מחמת יראה כדכתב לעיל, ואין לפקפק בדבר כלל דפשיטא דאין בדברי ר' אברהם הנ"ל שום ממש, ואפילו למיחש לא מבעי".

הרמ"א בהלכות עדות (ח"מ ל"ד, יח) הביא את דברי המהרי"ק להלכה, ופסק: "כל מה שאדם מעיד לסיבת יסורין ויראה, אין בו ממש".

ג. עם כל זאת, כפי שכבר כתבו בעבר, באופן עקרוני יש סמכות לבית דין או למלך לחרוג מסדר הדין הרגיל והמקובל, ובתור הוראת שעה כפי צורך וטובת הצבור, ולכן יש מקום לשיקול דעת לקבל "עד מדינה".

1. בית הדין רשאי לעשות זאת, "לצורך שעה" כפי שכתוב בשו"ע (ח"מ ס"ב):

"כל בית דין, אפילו אינם סמוכים בארץ ישראל, אם רואים שהעם פרוצים בעבירות (ושהוא צורך שעה) היו דנין בין מיתה בין ממון, בין כל דיני עונש, ואפילו אין בדבר עדות גמורה. וכל מעשיהם יהיו לשם שמים; ודוקא גדול הדור, או טובי העיר שהמחום בית דין עליהם".

ויש גם מקום לתקנות מקומיות קבועות, כפי שהובא בשולחן ערוך (ח"מ כח, כג) שהצבור רשאי לתקן קבלת עדות ע"י קרובים ופסולים, "כי בכל דברים כאלה רשות לצבור לתקן בעירם הטוב בעיניהם" (רמ"א שם). דין זה חוזר בשו"ע גם במקומות אחרים (ח"מ ל"ג, יח וכן לז, כב).

2. גם למלך או בימינו הממשלה הנבחרת (משפט כהן לראי"ה קוק, ס"י קמד), יש סמכות לחוקק חוקים המשלימים את חוקי התורה על מנת לבסס שלטון יציב. כך כתב הר"ן בדרשתו המפורסמת (הדרוש האחד עשר):

"אבל בעיני פשט הכתוב כך הוא, ידוע הוא כי המין האנושי צריך לשופט שישפוט בין פרטיו, שאם לא כן איש את רעהו חיים בלעו, ויהיה העולם נשחת. וכל אומה צריכה לזה ישוב מדיני, עד שאמר החכם שכת הלסטים הסכימו ביניהם היושר. וישראל צריכין זה כיתר האומות. ומלבד זה צריכין אליהם עוד לסיבה אחרת, והוא להעמיד חוקי התורה על תלם, ולהעניש חייבי מלקיות וחייבי מיתות בית דין העוברים על חוקי התורה, עם היות שאין באותה עבירה הפסד ישוב מדיני כלל. ואין ספק כי בכל אחד מהצדדים יזדמנו שני ענינים, האחד יחייב להעניש איזה איש כפי משפט אמיתי, והשני שאין ראוי להענישו כפי משפט צודק אמיתי, אבל יחייב להענישו כפי תיקון סדר מדיני וכפי השעה. והשם יתברך ייחד כל אחד מהענינים האלו לכת מיוחדת, וצוה שיתמנו השופטים לשפוט המשפט הצודק האמיתי, והוא אמרו "ושפטו את העם משפט צדק", כלומר בא לבאר השופטים האלה לאיזה דבר יתמנו, ובמה כוחם גדול. ואמר שתכלית מינויים הוא כדי לשפוט את העם במשפט צדק אמיתי בעצמו, ואין יכלתם עובר ביותר מזה. ומפני שהסידור המדיני לא ישלם בזה לבדו, השלים האל תיקונו במצות המלך".

ד. אך כל זה נכון כמובן במידה והמלך פועל כפי שהגדיר הרמ"א לגבי בית הדין "וכל מעשיהם יהיו לשם שמים", ובזמן שהמלך בעל השקפה תורנית ופועל בהנחיית הסנהדרין ואין לו כוונה לעבור על דברי תורה. אולם כאשר מדובר במערכת ללא פיקוח רבני החסרה את התנאים הללו, הרי "עד מדינה" נשאר בגדרו כדבר פסול ואסור. מהרה יקוים בנו האמור בנביא

(ישעיהו א, כו-כו): "וְאֲשִׁיבָהּ שְׁפֹטֶיךָ כְּבָרָאשְׁנָה וְיַעֲצִיף כְּבַתְחִלָּה אַחֲרַי כֵּן יִקְרָא לְךָ עִיר הַצְּדָק קְרִיָּה נְאֻמְנָה. צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפְדֶּה וְשָׁבִיָּה בְּצִדְקָה".

* * *

מקורות נוספים לעיון: חבל נחלתו (ב, סב), תחומין (ח"ג עמ' 243) בשם הגר"א שפירא והגר"מ אליהו זצ"ל, מאמר בנושא של מכון משפט לעם בראשות הרב אריאל בראלי, הרב רצון ערוסי בנצח ישראל.